

УДК 94(477.41)

Трускавецька І. Я.

кандидат історичних наук, ст. викладач кафедри біології і методики навчання, ДВНЗ “Переяслав–Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди” (Україна, Переяслав–Хмельницький), irina-truskaveckaya@ukr.net

РОЛЬ ГЕРБАРНИХ ЗРАЗКІВ У РОЗВИТКУ БІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Висвітлено роль гербарних зразків для наукової та науково-просвітницької діяльності біологічної науки. Окреслено гербарні колекції в природничих музеях, проаналізовано гербарні зразки Й.К. Пачоського, що зберігаються в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (КВ), зокрема в колекції І.Ф. Шмальгаузена, відображено біорізноманітність фітобіоти окремих територій України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.; з'ясовано рідкісні види рослин які занесені до Червоної книги України досліджуваного періоду.

Ключові слова: Й.К. Пачоський, флора, гербарій, рослини, флора, ботаніка-флористи, геоботанічні дослідження, колекція, експедиція, губернії.

Історія гербарної справи в Україні тісно пов'язана з історією флористичних досліджень. У другій половині ХІХ ст. учені ботаніки-флористи О.С. Рогович, І.Ф. Шмальгаузен, В.І. Липський, Й.К. Пачоський та інші, поглиблено вивчали рослинний світ не тільки України та суміжних із нею регіонів, а й інших, інколи досить віддалених територій.

На тлі культурного та технічного прогресу помітнішою стає роль біологічних колекцій в житті суспільства, як наукових, історичних, освітніх і природоохоронних інституцій. Особливе місце серед них посідають гербарії, одиницею зберігання яких є гербарний зразок – носій первинної інформації, для якого, в порівнянні з іншими об'єктами зберігання біологічного походження, як то препарати, фіксовані організми, живі колекції рослин чи водоростей, тощо, характерна поліфункціональність, моральна незношуваність та необмежений термін зберігання [17, с. 11].

Гербарні колекції документують і відображають біорізноманітність фітобіоти окремих територій України другої половини ХІХ – поч. ХХ ст., виконують роль науково-документальної основи для фундаментальних та прикладних біологічних досліджень, а також є джерелом багатofакторної інформації про зміни у фітопокриві, які відбуваються в процесі соціально-економічного розвитку суспільства. Вони були і залишаються головною документально-науковою базою при створенні державних юридичних природоохоронних документів – “Червоної книги України” та “Зеленої книги України”. Водночас гербарії є основою для різнобічного вивчення і розроблення наукових принципів раціонального використання рослинних ресурсів, їх охорони та збереження для майбутніх поколінь [11, с. 19].

Біологічна наука на зламі століть позначилася низкою праць учених, які систематично проводили як ботанічні, так і зоологічні дослідження в галузі флористики, фітоценології тощо – В.М. Черняєва, Й.К. Пачоського, В.І. Талієва, І.Ф. Шмальгаузена, В.І. Липського та ін. [6, с. 3–4]. Завдяки активній діяльності видатних учених-біологів у 80–х рр. ХІХ ст. Україна мала досить розвинуту мережу біологічних кафедр, станцій, лабораторій, природничих музеїв оснащених гербарними зразками тощо, які

забезпечують поширення й поглиблення знань в біологічній галузі, зокрема, з систематики, морфології, геоботаніки, екології та географії рослин.

З метою вивчення флори України вчені-ботаніки здійснювали чисельні ботанічні екскурсії, результатом яких стала відома праця “Флора Юго-Западной России, т.е. губерний: Киевской, Волынской, Подольской, Полтавской, Черниговской и смежных мест” [14, с. 170], видана О.В. Баранецьким, котрий заснував в університеті першу в Україні фізіологічну лабораторію і забезпечив її всім необхідним обладнанням та гербарій, який у даний час знаходиться в гербарних фондах Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. На колекційному та гербарному матеріалі проводилися заняття з систематики, морфології, геоботаніки, екології та географії рослин.

Завданням даної статті є з'ясувати таксономічний склад синантропної флори на основі гербарних зразків Й.К. Пачоського, що знаходяться в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (КВ), визначити види, які давно вже зникли з досліджуваної території через зміну і трансформацію екоотопів або через інші прояви антропогенного тиску.

Реконструкція наукового життя в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. була б неповною без окреслення ролі, надбань та внеску таких його представників, як Йосип Конрадович Пачоський. Хоча ім'я його відоме лише вузьким фахівцям, але наукова спадщина, яку він залишив людству, безцінна.

Під час своїх численних мандрівок Й.К. Пачоський зібрав велику кількість гербарного матеріалу, Створена таким чином іменна гербарна колекція в 1897 р. є гордістю Природничо-історичного музею Херсонського губернського земства, що налічує 22 000 гербарних листів [17]. В основу гербарію покладені матеріали, зібрані вченим-ботаніком, який у цей час (1897 р.), працював у Херсоні губернським ентомологом і паралельно займався вивченням флори та рослинності Херсонської і сусідніх із нею Таврійської, Катеринославської та Бессарабської губерній.

У складі регіонального гербарію Й.К. Пачоського, що зберігається в Херсонському краєзнавчому музеї, є збори судинних рослин із території заповідника “Асканія-Нова” в кількості 104 гербарних зразків із 68 видів, що належать до 27 родин. В основному це матеріали Й.К. Пачоського, але поодинокі екземпляри зібрані Ф.Е. Фальц-Фейном, Г.Баумгартнером та Е.Сoffel [2, с. 30].

Упродовж 26 років плідної роботи в Херсоні Й.К. Пачоський поповнив особистий гербарій зборами з інших територій: Волинської, Київської, Люблінської, Подільської, Полтавської губерній, Кавказу, Криму, Татр, Галичини, Австрії, Угорщини [7, с. 30].

Із перших років існування музею (1897) Йосип Пачоський обмінювався дублетами з багатьма ботаніками, серед яких І.З. Рябков, І.Я. Акінфієв, В.Г. Андреев, В.І. Богданов, П.П. Крилов та ін. [1, с. 85–86].

Находили також матеріали з різних гербаріїв світу: Herbarium Flora Rossica, гербарій В.Л. Регеля, К.І. Максимовича, Р.Е. Траутветтера, Н.С. Турчанинова, К.Ф. Mertens (Німеччина), J.Gay (Великобританія), L.Fischer (Канада), матеріали Flora Ingrica exiccata та ін.;

дублети з гербаріїв співробітників ботаніко–грунтових експедицій Переселенського управління – О.Е. Кнорринг–Неустроєва, І.В. Новопокровського, П.В. Сюзева, С.С. Ганешіна. Унаслідок інтенсивного надходження матеріалів уже в 1909 р. в гербарії нараховувалося близько 20 000 аркушів [4, с. 7].

Загальна кількість одиниць зберігання гербарію сьогодні складає 23 178 із них 22 000 гербарних аркушів – матеріали Й.К. Пачоського [8, с. 38]. На сьогодні загербаризовані рослини перебувають у хорошому стані, зберігають усі морфологічні та анатомічні ознаки свіжої рослини, завдяки чому гербарій служить об'єктом наукових досліджень. Він зберігається у фондах Херсонського краєзнавчого музею, у будівлі колишнього Природничо–історичного музею Херсонського губернського земства, у тих же дерев'яних гербарних шафах із ясена, які були виготовлені на замовлення Й.К. Пачоського. Рослини змонтовані на аркушах цупкого паперу розміром 39x25 – 27 см, до яких вони прикріплені наклеєними паперовими смужками. Кожен аркуш має етикетку розміром 12,5x6,5 см, виготовлену друкарським способом, із написами “Гербарій Херсонської флори”, “Гербарій Таврійської флори” та ін. На кожному аркуші стоїть штамп Гербарію Херсонського Природничо–історичного музею, усі аркуші пронумеровані й пов'язані в папки та розкладені за родинами. Назви рослин дані латинською мовою, інші відомості – російською чи польською.

Дослідженням та впорядкуванням гербарної колекції Й.К. Пачоського багато років поспіль займається Н.І. Горлова та М.Ф. Бойко.

Гербарій Й.К. Пачоського характеризує флору різних куточків України і світу. Окрім Херсонського природничо–історичного музею, іменна колекція Й.К. Пачоського є частиною гербарію Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. З більш ніж 6 000 гербарних зразків 38 представляють флору Північного Заходу України. Ці види і форми належать до 35 родів та 17 родин. Місцем їх збору в основному вказана Волинь.

Згідно з історичними даними Волинь охоплювала територію сучасних Волинської та Рівенської областей, частину Житомирської, Львівської і Тернопільської областей, а також прилеглі терени, що нині належать Польщі й Білорусі. Найбільшою кількістю представлені види з етикеткою гербарію Е.Ліндмена, зібрані у Кременці (1838 р.). Серед видів були такі, що й зараз є найпоширенішими, як, наприклад, роман собачий (*Anthemis cotula*), полин гіркий (*Artemisa absinthium*), кривоцвіт польовий (*Lycopus arvensis*) тощо; види, що зараз занесені до списку рідкісних та зникаючих, биленець довгорогий (*Gymnadenia conopsea*) [10, с. 108–109].

У гербарній колекції Одеського університету ім. І.І. Мечникова знаходиться 10 раритетних видів рослин, зібраних Й.К. Пачоським: миколайчики приморські (*Eryngium maritimum* L.), жовтозілля дніпровське (*Senecio borysthenticus* DC.), глечики жовті (*Nuphar lutea* L.), бюфонія дрібноквіткова (*Bufoia tenuifolia* L.) – занесені до списку зникаючих рослин Одеської обл.; гімносперміум одеський (*Gymnospermium odessanum* DC.), гвоздика бессарабська (*Dianthus bessarabicus*

Klok.) – занесені до Червоної книги України [5, с. 97–98].

Таким чином, гербарні зразки, що зберігаються в іменній колекції Й.К. Пачоського, дали змогу вказати певні особливості флори і згадати імена ботаніків О.Роговича, І.Шмальгаузена, І.Акінфієва, А.Браунера, І.Рябкова, Е.Ліндмена та ін., – які доклали багато зусиль до вивчення флори України.

Під час експедиційних виїздів Й.К. Пачоський зібрав велику кількість рослинних угруповань, які оформляв з великою старанністю. Сьогодні ці матеріали, окрім іменних колекцій у м. Херсоні та Одесі, зберігаються в С. Петербурзі, у ботанічному інституті ім. В.Комарова РАН (LE), а частково у Києві, в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW) [13, арк. 14].

Національний гербарій України – Гербарій Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного (KW) володіє унікальними колекціями, що репрезентують фіто– та мікорізноманіття нашої країни. Він нараховує 2 040 012 одиниць зберігання і є головною в Україні науково–інформаційною базою для фундаментальних та прикладних досліджень у галузі ботаніки та суміжних біологічних дисциплін [14, с. 90].

У Ботанічний сад Київського університету Й.К. Пачоський прийшов молодим, на запрошення І.Ф. Шмальгаузена. Із перших днів наполегливо взявся обробляти матеріали, зібрані ним на околицях м. Умані, та визначати рослини, які зберігалися в гербарії Ботанічного саду. Таким чином, під керівництвом досвідченого науковця І.Ф. Шмальгаузена він удосконалив свої знання з ботаніки. Видовий склад флори наводиться Й.К. Пачоським у його наукових працях, зокрема: “Флора Полесья и прилегающих местностей” (1897, 1899, 1900), “О фауне и флоре окрестностей г. Владимира–Волынского” (1892), “Флора окрестностей г. Умани” (1884), “Флора окрестностей г. Переяслава Полтавской губернии” (1892), на основі яких проаналізовано його гербарні матеріали, що зберігаються в Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW), зокрема в колекції І.Ф. Шмальгаузена, які були подаровані як знак поваги до вчителя [15, с. 60–75].

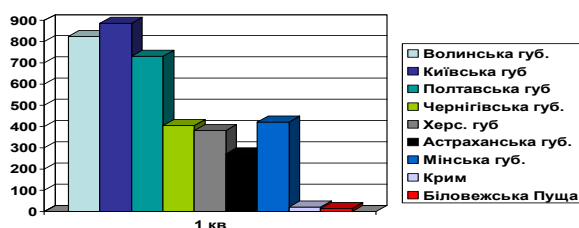
За географічним принципом, колекція Й.К. Пачоського представлена флорою 7 губерній, а також частково Криму та Біловезької Пущі. Учений досить докладно проаналізував фітоценози лісу обстеженої території та взаємодію між усіма його складовими. Найбільше видів описано та передано Й.К. Пачоським в Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, із Київської та Волинської губерній, дещо менше – з Полтавської та інші. Значну кількість новоописів зроблено дослідником стосовно флори садів, степів, луків, боліт, лісів та солончаків, які на той час були поширені на значних площах досліджуваних місцевостей; зараз ці ділянки значно скоротилися, багато з них зазнають інтенсивного антропогенного впливу, що призводить до появи рослин–бур'янів.

Серед гербарних зразків Й.К. Пачоського переважають види із родин Айстрові, складноцвіті (*Asteraceae* (*Compositae*), Злакові (*Gramineae*), Губоцвіті (*Labiatae*), Хрестоцвіті (капустяні) (*Brassicaceae*, *Cruciferae*) і наявна незначна кількість рослин із родин

Кипарисові (*Cupressaceae*), Верескові (*Ericaceae*), Ніктагінові (*Nyctaginaceae*) та ін.

У розвитку гербарної справи цінними представниками флори є рідкісні та зникаючі види рослин, які створюють її унікальність. За результатами наших досліджень, серед загербаризованих видів є види рослин, занесені до “Червоної книги України” (1996) [12] із місцезнаходжень, що нині вважаються втраченими. Наприклад, 13 видів із родини Орхідні (*Orchidaceae*) зібрані Й.К. Пачоським 9.07.1891 р. на околицях Переяслава – на луках р. Трубіжа: ковила волосиста (*Stipa capillata* L.), ковила дніпровська (*Stipa borysthena* L.) – на луках Дніпра Чернігівської губернії (29.04.1892), два види із родини *Drosera* L. – біля озера Городище Мінської губернії (15.06.1993 р.); на околицях Переяслава на заливах Дніпра – росичку середню та росичку круглolistу (30.07.1891 р.) [12, с. 32].

Усього в іменну колекцію І.Ф. Шмальгаузена, Й.К. Пачоським передано 46 рідкісних видів рослин, які належать до 7 родин. Найбільша кількість видів (13) із 8 родів належить до родини Орхідні (*Orchidaceae*): зозулинець блощичний (*Orhis coriophira* L.), зозулинець рідкоkwітковий (*Orhis laxiflora* L.), зозулинець салеповий (*Orhis morio* L.), зозулинець болотний (*Orhis palustris* L.), пальчатокорінник Фукса (*Dactylorhiza fuchsii* L.), пальчатокорінник м'ясочервоний (*Dactylorhiza incarnata* L.), пальчатокорінник травневий (*Dactylorhiza majalis* L.), билинець комарниковий (*Gymnadenia conopsea* L.), коручка болотна (*Epipactis palustris* L.), зозулині сльози яйцевидні (*Listera ovata* L.), гніздівка звичайна (*Neottia nidus-vis* L.), зозулинець шоломоносний (*Orhis militaris* L.), любка дволиста (*Platanthera bifolia* L.), зозулинець розмальований (*Orhis picta* L.), плодоріжка пірамідальна (*Orhis pyramidalis* L.), булатка великоkwіткова (*Cephalanthera damasonium*) [15, с. 156–159].

Проаналізувавши ряд наукових праць Й.К. Пачоського, ми не лише з'ясували видовий склад рослинного покриву різних регіонів і місцевостей, передані ним у гербарний фонд Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного, зокрема в гербарну колекцію І.Ф. Шмальгаузена, а й встановили загальну кількість зібраних видів, систематизували їх за родинами, відмітили рідкісні види, які зараз охороняються і занесені до “Червоної книги України”.

В іменній колекції І.Ф. Шмальгаузена нараховується приблизно 3 955 видів рослин із 100 родин, які зібрані Й.К. Пачоським.

Екземпляри рослин разом з етикетками наклеєні на аркуші білого паперу (розміром 42×26 см), вільно вкладені в гербарні “сорочки” дещо збільшеного

розміру (в середньому 55×36 см). На цих обгортках написано назву виду. Часто в одній сорочці лежить декілька зразків одного виду, але з різних місць зростання і зібраних різними вченими (в основному В.І. Липським, І.Я. Акінфієвим та Й.К. Пачоським). Гербарні сорочки зберігаються у великих картонних папках, а папки у відповідних гербарних коробках, що укладені відкрито на стелажах.

Й.К. Пачоський, відомий природодослідник другої половини XIX – початку XX ст., провів копітку роботу з метою обліку й систематизації всіх гербарних колекцій спорових і kwіткових рослин, оскільки необхідно було зафіксувати час і місце збору кожного взірця, записати прізвище збирача, розмістити колекції по регіонах. Своім гербарієм Й.К. Пачоський здобув славу знавця систематики флори. До нього зверталися інші ботаніки з проханням визначити невідомі їм рослини. Колеги надсилали йому на рецензування свої статті. Й.К. Пачоський консультував деяких колег щодо способів збирання рослин для гербарію.

Вивчаючи флору Правобережного Лісостепу і Півдня України, зокрема Херсонської та сусідніх із нею Таврійської й Бессарабської губерній, упродовж 42 років, Йосип Пачоський супроводжував флористичні дослідження збором гербарних зразків, що мали наукове та науково-пізнавальне значення у вивченні фітобіорозмаїття.

Отже, вивчаючи гербарні колекції, дослідник має можливість не тільки з'ясувати таксономічний склад синантропної флори, закономірності її поширення, екологічної та ценотичної приуроченості, а й визначити основні шляхи її формування, загальні тенденції розвитку й на цій основі скласти орієнтовний прогноз подальшого розвитку.

Гербарна спадщина науковців, у тому числі і Йосипа Конрадовича Пачоського, має велике значення для розвитку ботанічної науки, зокрема дає можливість сучасним науковцям-дослідникам скласти порівняльний список рослинного покриву досліджуваної території, прослідкувати за поведінкою будь-яких видів у часі (виявити нові види та зазначити зникаючі чи зовсім вимерлі рослини). На основі гербарних матеріалів як надійної історичної бази для науки можна визначити динаміку видів і місця їх поширення за даними, вказаними на етикетках зборів. Окрім того, гербарії дають можливість вивчати рослини, зберігати рідкісні екземпляри, які знаходять мандрівники в різних місцевостях країни.

Список використаних джерел

1. Агасьева Н.А. Биологическая мысль в Молдовии второй половины XIX в. / Н.А. Агасьева. – Кишинева: Штиинцы, 1984. – 174 с.
2. Архів Херсонського краєзнавчого музею МФ – 7 “Херсонська флора”.
3. Барбарич А.І. Гербарій І.Ф. Шмальгаузена – завершальний етап флористичних досліджень XIX ст. на півдні Росії / А.І. Барбарич, Н.А. Казанська // Укр. бот. журн. – Т.18. – №6. – С.376–379.
4. Бойко М.Ф. Гербарій Й.К. Пачоського в Херсонском краеведческом музее / М.Ф. Бойко, Н.И. Горлова // Бот. журн. – 1984. – Т.71. – №1. – С.85.
5. Бондаренко О. Рідкісні та зникаючі види Одещини у гербарних колекціях ОНУ ім. І.І. Мечникова / О.Бондаренко, С.Коваленко // Інтродукція та збереження рослинного різноманіття. – 2009. – №22–24. – 102 с.
6. Гольд Т.М. Владимир Ипполитович Липский / Т.М. Гольд

// Труды Одес. Гос. Ун-та им. И.И. Мечникова. Сер. биол. наук. – 1955. – Вып. 7. – С. 29–39.

7. Горлова Н. Світове ім'я: до 50-річчя з дня смерті Й.К. Пачоского / Н. Горлова // Новий день. – 1992. – С. 23–33.

8. Дерюжина А. Дослідник природи Херсонщини: Й.К. Пачоский / Алла Дерюжина // Гривна: суботній випуск. – 2004. – 10 грудня (№50). – 96 с.

9. Дерюжина А. Засновник Херсонського природничо-історичного музею / Алла Дерюжина // Вгору. – 2002. – 12 грудня. – С. 7.

10. Кондратьева Н.В. Первичная продукция и некоторые аспекты физиологии планктонных водорослей / Н.В. Кондратьева, З.З. Финенко // Проблемы морской биологии. – Киев: Наук. думка, 1971. – С. 179–183.

11. Крицька Л.І. Гербарні колекції в природничих музеях, їх значення для наукової та науково-просвітницької діяльності / Л.І. Крицька, О.А. Коваленко // Практичні питання природничої музеології: Матеріали III науково-практичної конференції, 24–25 жовтня 2013 р. Київ. – 2013. – 80 с.

12. Пачоский И.К. Очерк флоры окрестностей г. Переяслава Полтавской губернии / Йосиф Конрадович Пачоский. – К., 1893. – 79 с.

13. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф.707. Управління Київським учбовим округом. – Оп.42. – Спр.48. Листи.

14. Шмальгаузен И.Ф. Флора юго-западной России, т.е. губерний: Киевской, Вольнской, Подольской, Полтавской, Черниговской и смежных областей / И.Ф. Шмальгаузен. – К.: Тип. Ун-та св. Владимира, 1886. – 783 с.

15. Червона книга України. Рослинний світ. – К.: Укр. енцикл., 1996. – 610 с.

16. Чопик В.І. Редкие и исчезающие растения Украины / В.І. Чопик. – К.: Наук. думка, 1978. – 216 с.

17. Чопик В.І. Гербарій. Історія створення та функціонування / В.І. Чопик, Т.Я. Мякушко. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 130 с.

References

1. Agas'yeva N.A. Biologicheskaya mysl' v Moldovii vtoroy poloviny XIX v. / N.A. Agas'yeva. – Kishenev: Shtiintsy, 1984. – 174 s.

2. Arkhiv Kherson's'koho krayeznavchoho muzeyu MF – 7 "Kherson's'ka flora".

3. Barbarych A.I. Herbariy I.F. Shmal'hauzena – zavershal'nyy etap florystychnykh doslidzhen' XIX st. na pivdni Rosiyi / A.I. Barbarych, N.A. Kazans'ka // Ukr. bot. zhurn. – T.18. – №6. – S.376–379.

4. Boyko M.F. Gerbariy I.K. Pachoskogo v Khersonskom kraevedcheskom muzei / M.F. Boyko, N.I. Gorlova // Bot. zhurn. – 1984. – T.71. – №1. – S.85.

5. Bondarenko O. Ridkisi ta znykayuchi vydy Odeshchyny u herbarnykh kolektsiyakh ONU im. I.I. Mechnykova / O. Bondarenko, S. Kovalenko // Introduktsiya ta zbrezhennya roslynnoho riznomannit'ya. – 2009. – №22–24. – 102 s.

6. Gol'd T.M. Vladimir Ippolitovich Lipskiy / T.M. Gol'd // Trudy Odes. Gos. Un-ta im. I.I. Mechnykova. Ser. biolog. nauk. – 1955. – Vyp.7. – S.29–39.

7. Horlova N. Svitove im'ya: do 50-rihchya z dnya smerti Y.K. Pachos'koho / N. Horlova // Novyy den'. – 1992. – S.23–33.

8. Deryuzhyna A. Doslidnyk pryrody Khersonshchyny: Y.K. Pachos'kyu / Alla Deryuzhyna // Hryvna: subotniy vypusk. – 2004. – 10 hrudnya (№50). – 96 s.

9. Deryuzhyna A. Zasnovnyk Kherson's'koho pryrodnycho-istorychnoho muzeyu / Alla Deryuzhyna // Vhoru. – 2002. – 12 hrudnya.

10. Kondrat'yeva N.V. Pervichnaya produktsiya i nekotorye aspekty fiziologii planktonnykh vodorosley / N.V. Kondrat'yeva, Z.Z. Finenko // Problemy morskoy biologii. – Kiev: Nauk. dumka, 1971. – S.179–183.

11. Kryts'ka L.I. Herbarni kolektsiyi v pryrodnychkh muzeyakh, yikh znachennya dlya naukovoyi ta naukovoprosvitnyts'koyi diyal'nosti / L.I. Kryts'ka, O.A. Kovalenko // Praktychni pytannya pryrodnychoyi muzeolohiyi: Materialy III naukovoprosvitnychoyi konferentsiyi, 24–25 zhovtnya 2013 r. Kyiv. – 2013. – 80 s.

12. Pachoskiy I.K. Ocherk flory okrestnostey g. Pereyaslavlya Poltavskoy gubernii / Yosif Konradovich Pachoskiy. – K., 1893. – 79 s.

13. Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. Kyiv. – F.707. Upravlinnya Kyiv's'kym uchbovym okruhom. –

Op.42. – Spr.48. Lysty.

14. Shmal'gauzen I.F. Flora yugo-zapadnoy Rossii, t.e. guberniy: Kievskoy, Volynskoy, Podol'skoy, Poltavskoy, Chernigovskoy i smezhnykh oblastey / I.F. Shmal'gauzen. – K.: Tip. Un-ta sv. Vladimira, 1886. – 783 s.

15. Chervona knyha Ukrayiny. Roslynnyy svit. – K.: Ukr. entsykl., 1996. – 610 s.

16. Chopik V.I. Redkie i ischezayushchie rasteniya Ukrainy / V.I. Chopik. – K.: Nauk. dumka, 1978. – 216 s.

17. Chopyk V.I. Herbariy. Istoriya stvorennya ta funktsionuvannya / V.I. Chopyk, T.Ya. Myakushko. – K.: Fitosotsiotsentr, 1999. – 130 s.

Truskavetska I. Ya., candidate of historical sciences, senior lecturer in biology and teaching methods, State University "Pereyaslav-Khmelnytsky Pedagogical University named Gregory Skovoroda" (Ukraine, Pereyaslav-Khmelnytsky), irina-truskaveckaya@ukr.net

The value herbarium collections development biological science the territory of Ukraine (second half of XIX – early XX century)

This article discusses the importance of herbarium specimens for scientific and educational activities of biological science. Identified herbarium collections in natural museums, herbarium specimens analyzed J.K. Pachosky stored at the Institute of Botany (KW), including the collection of I.F. Schmalhausen reflected biodiversity fitobioty separate territories of Ukraine in the second half of XIX – early XX century; found rare plant species listed in the Red book of Ukraine study area.

Keywords: J. K. Pachosky, flora, herbarium, plants, flora, botany, floristic, geobotanical studies, the collection expedition province.

Трускавецкая И. Я., кандидат исторических наук, ст. преподаватель кафедры биологии и методики обучения, ГВУЗ "Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды" (Украина, Переяслав-Хмельницкий), irina-truskaveckaya@ukr.net

Значення гербарних образців в розвитку біологічних наук на території України (друга половина XIX – початок XX в.)

Рассматривается значение для научной и научно-просветительской деятельности биологической науки. Определены гербарные коллекции в естественных музеях, проанализированы гербарные образцы И.К. Пачоского, хранящихся в Институте ботаники им. М. Холодного НАН Украины (KW), в том числе в коллекции И.Ф. Шмальгаузена, отражено биоразнообразие фитобиоты отдельных территорий Украины во второй половине XIX – начале XX в.; выяснено редкие виды растений занесенных в Красную книгу Украины исследуемого периода.

Ключевые слова: И. К. Пачоский, флора, гербарий, растения, флора, ботаники-флористы, геоботанические исследования, коллекция, экспедиция, губернии.

* * *

УДК 329(477)

Бегей І. І.

кандидат політичних наук, докторант, доцент кафедри суспільних дисциплін Львівського інституту банківської справи, Університет банківської справи НБУ (Україна, Львів), oleg-muravskiy@ukr.net

УКРАЇНЬСЬКА ЛІВИЦЯ ГАЛИЧИНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТ.: ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ

В історико-політологічному дискурсі проаналізовано ставлення українських партій лівого спрямування (Комуністична партія Східної Галичини, Комуністична партія Західної України, Сель-Роб, Українська соціал-демократична партія, Українська радикальна партія, Українська соціалістично-радикальна партія, Українська партія праці) до церковно-релігійних інституцій Другої Речі Посполитої. Зокрема охарактеризовано програмно-ідейні положення лівих партій у церковно-релігійній сфері, визначено їх відношення до Греко-католицької та Римо-католицької церков, політики уряду щодо викоринення православ'я на етнічно українських землях. Доведено, що партії соціалістичного спектру (НРП-УСРП) незалежно ставилися до церкви та духовенства, проте позитивно оцінювали роль релігії в житті людини, тоді як комуністична течія української лівиці (КПЗУ, Сель-Роб та ін.) поширювала атеїстичні переконання, які базувалися на марксистсько-ленінському світогляді.

Ключові слова: українські ліви, церква, релігія, партія, політична програма.

Українська лівиця в Галичині у міжвоєнний період ХХ ст. була роз'єднана ідейно, організаційно та перебувала у постійному взаємному поборюванні.

Збірник наукових праць "Гілея: науковий вісник"